

ELIN WÄGNER I DALARNA

Av Elisabeth Auer

Artikeln har ingått i Dalarnas Hembygdsförbunds årsbok 2011 – Dalablandning.

Kring förra sekelskiftet öppnades hotell, pensionat och vilohem på många platser i Dalarna, främst i Siljansbygden, som betraktades som Dalarnas, ja, som hela Sveriges hjärta. 1876 hade ångbåtslinjen Insjön–Rättvik kommit igång, och 1884 förlängdes järnvägen Stockholm–Krylbo till Insjön. Rättvik fick järnväg 1890 och fyra år senare byggdes ett stort turisthotell vid järnvägsstationen. Till Mora kom järnvägen 1891 via Gävle–Dalabanan och slutligen blev 1914 järnvägen mellan Leksand och Rättvik färdig. När det nu hade blivit enklare att resa och bo, kom resenärerna snart i stora skaror till orterna kring Siljan. Rättvik, som hade blivit känd som turistort redan 1848 genom den vattenkuranstalt som provinsialläkaren C.J. Wettergren hade öppnat här, fick i slutet av 1800-talet av turister från när och fjärran epitetet ”Dalarnas Arkadien”. Man menade att ingen annanstans kunde man se så många människor klädda i sockendräkt även till vardags som i Rättvik, vilket främst av de utländska turisterna betraktades som exotiskt. Befolkningen tog fasta på detta och gick därför för besökarnas skull klädda i sockendräkt även till vardags.

Något som ytterligare bidrog till Siljansbygdens popularitet var Johan Nordlings bok *Siljan – en bok om Sveriges hjärta*, som utkom 1907 och recenserades positivt i alla stora dagstidningar. Redan tre år senare hade den tryckts i sju upplagor och sålts i 26 000 exemplar. Nordlings roman inleds med att vännerna Sten Stålfelt och Karl-Olof Borgman sitter på Operakällaren i Stockholm och samtalar. Den senare är bördig från Dalarna. På hemvägen från restaurangen bestämmer sig Borgman att återvända till Siljansbygden, och Stålfelt vill göra honom sällskap, åtminstone ett år. De avreser från Stockholm i månaden maj, tar turistångaren Gustaf Vasa från Insjön och besöker sedan alla kända platser kring Siljan.

Den som ville (och hade råd) hade inte svårt att hitta en anledning att resa till Dalarna. Förutom att turista, var det vanligt att vila och återhämta sig, att försöka hitta tillbaka till sig själv i en ursprunglig miljö, att låta det yttre och det inre landskapet spegla varandra. Stora helger var särskilt populära. Kring jul och nyår erbjöds de besökande förutom traditionellt julbord även slädpartier, och vid midsommartid kunde man dansa kring midsommarstången eller betrakta kyrkbåtsrodd i Leksand och Rättvik. Författaren Elin Wägner var en av de många som turistade i Siljansbygden, men framför allt vilade hon upp sig här efter kriser och sjukdomar.

Elin Wägners uppväxt

Elin Wägner föddes 16 maj 1882 som första barnet till Sven och Anna Wägner (f. Ekedahl) i Lund. Två år senare kom systemn Ester till världen och i april 1885 brodern Harald. Då fick den unga familjens glädje och lycka ett abrupt slut, när modern avled i barnsängsfeber. De lyckliga åren var förbi. Elin Wägner har senare berättat hur hon med ens förvandlades från en livlig, glad, nyfiken liten flicka till en tyst, dyster gestalt som avskärmade sig och ständigt blickade upp mot himlen, där mamma befann sig. I *Korpungen och jag* (1930) skriver hon: ”När snön smälter bort om vintern från ett vetefält är det som när ens mor dör då man är liten. Sen finns inget skydd mot de hårda frostnätterna.”

Två år efter hustruns död fick Sven Wägner tjänst som rektor i Nyköping, där han träffade pianolärarinnan Augusta Ulfsparre, som blev hans andra hustru och Elins styvmor. 1890 föddes Elins halvsyster Ruth och 1896 halvbrodern Robert. Sven Wägner och hustrun Augusta lär ha varit mycket olika till sin läggning och stämningen i familjen därför dyster. Elin var

rädd för sin stränge far och höll avstånd till sin styvmor. Efter tio år i Nyköping var dags att flytta tillbaka till Skåne, där Sven Wägner nu blivit rektor i Helsingborg. Av okänd anledning kom Elin i samma klass som sin två år yngre syster och måste dessutom bo inneboende hos en främmande familj. Hon teg och led, men situationen blev till slut outhärdlig för henne och hon bad att få sluta skolan, vilket fadern accepterade.

Januari–mars 1898 tillbringade Elin hos sin morbror, kyrkoherde Alfred Ekedahl i Berg, Småland, för konfirmationsundervisning. Hon förälskade sig i den 22 år äldre, ogifte, djupt religiöse och konservativa morbrodern, som dock inte förstod den tonåriga Elins känslor. Elin fick därför ”djupa och återkommande depressioner, fulla av dysterhet och självförebråelser. Hon kastar mellan självuppskattning och självförakt”, skriver hennes levnadstecknare Ulla Isaksson och Erik Hjalmar Linder (*Elin Wägner – en biografi*, s. 83). Dessa depressioner, ofta kombinerade med somatiska besvär och utmattningstillstånd, skulle komma att följa Elin Wägner hela livet, främst när hon kände sig övergiven och inte älskad.

Efter konfirmationen arbetade Elin Wägner som kontorist åt sin far på rektorsexpeditionen och målade porslin med sin styvmor på fritiden. Genom faderns förmedling fick hon börja som recensent på *Helsingborgs-Posten*, där hon senare blev anställd som journalist, en flitig sådan – mellan juni 1903 och mars 1904 skrev hon inte mindre än 128 artiklar. På redaktionen lärde hon känna redaktionssekreteraren Nils Hjalmar Jönsson, som hon, dock utan att vara förälskad i, förlovade sig med. Jönsson hade redan före förlovningen ett tvivelaktigt rykte, och snart bedrog han även Elin och inledde t.o.m. ett förhållande med hennes syster Ester. Sven Wägner krävde därför att dotterns förlovnings skulle brytas, vilket skedde. Elin blev sjuk och deprimerad och flydde till morbror Alfred i Berg. Där försämrades dock situationen, när Elins 15-åriga halvsyster Ruth drunknade i Bergsjön vid en badutflykt. Elin, som var med, hade förgäves försökt att rädda henne. Elin gick in i en djup depression med matvägran och fick skötas av den jämnåriga Linnea Johansson, som skulle komma att bli hennes allt i allo resten av livet. Efter ett år hos släktingar i Småland hade Elin ännu inte tillfrisknat och hon fick då komma till Mårsgården i Sjurberg, Rättvik, där hon vistades juni–juli 1906.

Mårsgården

Mårsgårdens pensionat i Sjurberg uppfördes av Mårs Jon Jonsson och stod klart 1902. Hildur Jäde hyrde huset 1905 och drev gästhem, vilket var början till en pensionatsrörelse som skulle pågå i 35 år. Efter Hildur Jäde tog Mårs Jon Jonssons son Anders med hustru Kristina över verksamheten 1910. Huvudbyggnaden innehöll sex gästrum, två sällskapsrum, som var inredda i dalastil, samt matsal och kök. 1906 byggdes ett annex, Gula villan, med sju gästrum, så att man kunde ta emot ca 40 gäster samtidigt. Oftast hade man fullbelagt. Pensionatet var öppet året runt till 1932, därefter enbart sommartid, och 1939 lades verksamheten ned.

Troligen hade Elin Wägner fått kännedom om Mårsgården genom Johan Nordling, författaren till boken *Siljan* (se ovan) och redaktör på *Idun*, som Elin hade kontakt med redan innan hon anställdes på tidningen 1907. Hon skriver utförliga brev från Mårsgården till Linnea och vännen Nils Fulton, och genom dessa får man en levande och underhållande skildring av hennes vistelse, som t.ex. i brevet till Linnea den 26 juni 1906:

Kära Linnea! Igår, midsommardagen blef det mot förmodan vackert väder och därför fick man annat att göra än skrifva brev. På förm. voro vi i kyrkan och sågo icke mindre än tre brudar, den ena hade två hvitklädda förridare med blågula band och hela brudföljet tog sig synnerligen ståtligt ut. Det är det vackraste man kan se alla dalklädda kyrkbesökare på kyrkbacken. På em foro vi i löfvade skrinkor till Rättvik och drucko kaffe där. Men Sjurberg är mycket trefligare än Rättvik. Detta skriver jag i vår härliga skog. Jag har gjort upp en liten eld, täckt med mossa för att jaga bort myggen och när det är gjort kan man ha så skönt som helst. Jag har två friherrinnor på min högra och en på min vänstra

sida, är det inte fint? Den ena svärmar jag för ofantligt, hon är finska och så rar och förständig. Den andra är förfärligt rik och mycket högfärdig men det bryr man sig inte alls om. Däremot är jag litet ledsen öfver att ha fått så tråkiga bordskamrater. Vi sitta fyra fröknar vid ett bord, en stammar, en börjar hvarje konversation med: i natt trodde jag att jag skulle få blindtarmsinflammation o.s.v., en kan bara spreta ut med fingrarna när hon håller i en kopp och den fjärde är jag. Vi ha aldrig något att säga hvarandra, utom då jag någon gång får flugan och säger något mycket dumt. [...] Linnea skulle vara här, det finns så många stiliga masar rundt omkring i gårdarna. Om kvällarna ha de roligt här med alla pensionatjungfrurna. [...] Det var ju Linnea som ville höra hur jag mådde? Jo, bra, förstås. I går kunde jag gå ända till kyrkan och hem utan att bli trött. Luften gör också att man äter bra. Men fet har jag inte blifvit än.

I ett brev som Elin Wägner skriver den 2 juli 1906 till Nils Fulton får man veta att hon har en liten kärlekshistoria med Mårs-Jon, son till bonden som byggde Mårsgården:

Min flirt är en son till bonden i gården, han är så trevlig och ingenjör. [...] Fru Jäde låter sin trädgård se ut som en vildmark av svinmolla och tistel och inte en trädgårdsblomma eller jordgubbe ha vi sett ännu. Men sjön och bergen äro härliga. Ibland äro de skarpt bläckfärgade, ibland rosafärgade eller violetta, ibland förefalla de så lätta och transparenta som molnen som segla omkring dem. Våra nöjen äro åkturer i omgivningarna. Annars leva vi stilla och mera enformigt, vilket man mycket väl kan göra fast man har litet bullrigt omkring sig ibland.

Den 28 augusti 1906, skriver Elins styvmor Augusta i ett brev till sin väninna Lilly Bergh: ”Elin höll på att mista sitt förstånd, och det är först nu, sedan hon ideligen vårdats och skötts och tillbragt hela sommaren i Dalarne, som hon blivit sig någorlunda lik”. Senare under hösten mådde Elin så bra att hon själv kunde distansera sig från sin långvariga depression.

Arton år senare tänker Elin Wägner tillbaka på sin vistelse på Mårsgården och skriver i ett brev den 2 juli 1924 till journalisten Klara Johanson, som då vistas där och bor i Gula villan.

Tänk att du är på Mårsgården och bor i ett litet gult hus. Det måtte vara nytt sen jag var där 1906. Det var första året pensionatet öppnades. Den gamla Mårsgenerationen levde då och bodde i en säng i ladan. Mårspojkarna var unga och ogifta och jag med. Jag minns en historia. Mårsjon och jag hade en liten kärleksaffär. En dag frågade jag gumman efter honom. – Han är ute och går med Ellen. Jaså, tänkte jag. – Vad är det för Ellen du är ute med? förhörde jag sedan. Det visade sig vara en pojke, en sommargäst vid namn Hellen. Nu är Mårsjon Mr John Morse i Amerika, civilingenjör.

Äktenskap med John Landquist

I januari 1907 reste Elin Wägner till Stockholm för att arbeta som journalist på tidningen *Iduns* redaktion och denna höst debuterade hon som författare med novellsamlingen *Från det jordiska museet*, där man i flera av novellerna hittar den svekfulle mannen av Nils Hjalmar Jönssons sort. Från 1908 var hon även frilansanställd på *Dagens Nyheter* och samma år utkom hennes roman *Norrtullsligan*. Två år senare utkommer *Pennskaftet*, Elin Wägners rösträttsroman, där den ”nya kvinnan” som är självförsörjande och bildad introduceras. Elin Wägner var nu en känd och etablerad författare på Bonniers förlag och själv en ”ny kvinna”.

I augusti 1910 lärde hon känna filosofen och litteraturvetaren John Landquist; de förälskade sig och gifte sig efter endast tre månaders bekantskap, den 6 november 1910. När de flyttade ihop i en lägenhet i Stockholm, följde Linnea Johansson med som hushållerska. Äktenskaplig kris uppstod dock snart, och redan 1913 lär John första gången ha nämnt skils-

mässa, eftersom han hade förälskat sig i en annan kvinna. Elin övertalade honom dock att stanna kvar, och äktenskapet bestod tills vidare. Jul och nyår 1914–15 firade Elin och John tillsammans med författarparet Marika Stiernstedt och Ludvig Nordström på Gästgifvaregården i Leksand.

Gästis

Gästgifvaregården, ”Gästis”, i Leksand/Noret hade redan anor som gästgiveri från 1700-talet när den fick sitt uppsving med den tilltagande turismen kring förra sekelskiftet. Under Amalia Carlssons tid som ägare (1899–1910) fick huvudbyggnaden sitt nuvarande utseende och många längor byggdes till. Efter hennes död övertog först August Nylén hotellet fram till 1920 och därefter hans systerson August Carlsson. Verksamheten blomstrade, man satsade speciellt på god mat och hade t.o.m. samma kokerska, Elsa Karlsson, i 27 år. Gästis fick under denna tid namnet Hotell Leksand, vilket dock inte slog igenom. 1940 lades verksamheten ned, och numera finns här Leksands gymnasium.

Mellan 1909 och 1919 tillbringade Marika Stiernstedt och Ludvig Nordström flera veckor varje år på Gästis. De hade gift sig 1909, och deras äktenskap var redan från början stormigt. John Landquist var god vän med Ludvig Nordström och hade haft ett kort förhållande med Marika Stiernstedt från november 1907 till januari 1908, alltså innan han träffade Elin och Marika träffade Ludvig. Efter att John hade gift sig med Elin och Marika hade gift sig med Ludvig, försökte man umgås parvis, men Elin Wägner hade svårt att tolerera Ludvig Nordström och kände sig osäker tillsammans med Marika Stiernstedt. Jul och nyår 1914–15 firades i alla fall gemensamt i Leksand, något som Landquist nämner i en uppsats om Marika (*I ungdomen*, s. 20):

Elin Wägner och jag kom på deras inbjudan för att fira jul och nyår 1914–15 hos dem i Leksand. [...] Jag hade varken då eller senare någon aning om det svåra svartsjukesuppträde han [Ludvig, EA] ställt till i Helsingfors och som enligt Marikas skildring bröt sönder hennes förtroende i äktenskapet [...] Det kan tänkas de bett oss komma för att lätta julstämningen efter detta molnfyllda år.

Elin och John anlände till Gästis på kvällen den 23 december. På julafton tände man en liten julgran i Marikas rum, och på kvällen gavs supé med dans i Gammelstugan. Juldagen anordnades en slädtur till Tällberg, och Elin blev till sin besvikelse tvungen att åka i samma släde som Ludvig, medan John åkte med Marika. Annandagen promenerade man gemensamt alla fyra till Tibble by. Även Johan Nordling och Hugo Alfvén med familjer vistades samtidigt på Gästis. Tillsammans med Hugo Alfvén och dennes hustru vakade man in det nya året, vilket Marika Stiernstedt beskriver i sin bok om äktenskapet med Ludvig Nordström: ”På nyårsaftnens kväll satt vi med Hugo Alfvén och hans vackra hustru Maria vid en liten gran och drack kl. 12 in det nya året. Champagne. Stilla och vänlig stämning.” (*Kring ett äktenskap*, s. 301)

Även om Elins och Johns besök i Leksand lättade julstämningen för Marika och Ludvig, tycks vistelsen däremot inte ha förbättrat deras eget äktenskap, som framgår av nedanstående anteckning ur Elin Wägners arbetsbok (en kombinerad dagbok och tankebok) den 4 januari 1915, dagen efter hemkomsten från Dalarna:

När det ändå är som det är och jag intet har att vinna, varför ska jag då lida av hans intresse för andra, att han söker andra flickors sällskap, springer ifrån mig om kvällarna utan att låtsas märka att jag blir ledsen? Jag försöker ta det lugnt, men det är ganska svårt, jag lider rätt mycket, jag känner något förakt, kyla för den som finner det riktigt att bära sig åt så, som frågar intet efter att göra ont när det gäller mig. Och jag vet att inga tårar jag kunde gråta eller böner be eller förebråelser skulle tjäna till annat än att för-

härda honom. Jag vet att för mig finns ingenting så omöjligt som att få honom att mjukna, att det är det lönlösaste av allt jag kunde ta mig till och bara skulle sluta värre ont. Därför har jag ingenting annat att göra än att tåga. Hos honom finns ingen misskund, ingen tröst, ingen den minsta hjälp i sorg eller tillflykt i smärta, på sin höjd när det går för långt av rädsla för och månhet om sitt eget samvete. Han vill inte att jag skulle t.ex. ta mitt liv, inte för att det gjorde honom något att mista mig, tvärtom, men han vill inte ha samvetsobehaget. Emellertid, en viss onödig hårdhet kan jag kanske ha rätt att klandra honom för, men inte för att jag får lida av hans kärlekslöshet. Jag är inte i stånd att väcka och behålla hans kärlek och bristen är väl min. Att jag älskar och inte han, inte är det hans fel. Det är förstås mitt. Mitt som icke är den rätta. Det kan jag inte rå för men väl för att jag ej hugger av knuten. Att jag väntar beror på hoppet att något skall hända, att jag skall få ett barn och därmed något att leva för då jag går. Och så hör man ju exempel på förhastade skilsmässor som kvinnan sedan ångrat så bittert. Jag tycker nu så att det inte gör honom så förfärligt mycket om han lever ännu en liten tid i äktenskap (sådant det är) med mig. Han är t.ex. vid 40 år ännu en ung man, kan gifta om sig, få barn och se dem få barn. Han far ju icke så olidligt illa hos mig ändå. Jag är inte av de trätigaste och elakaste, han har ett trevligt hem, får bra mat, rena kläder och jag är hans stadsbud så mycket jag kan. Inte ett öre kostar jag honom. Han har det ekonomiskt förträffligt. Att han far väl inte illa av att vi uppskjuta avskedet något litet. I dessa tider i synnerhet har man svårt att ta så ingripande steg och ändra sitt liv. När det blir lämnar jag St. och slår mig ner på landet, men till detta behöver man ha det ekonomiskt tryggt och planerat och därtill passa inte tiderna. Blir det bättre tider, så går det nog. Jag sitter här så ensam och skriver och skriver för att få tiden att gå. Linnea är också ute, här är alldeles tyst.

Vid denna tid hade Elin Wägner på allvar börjat engagera sig kvinnopolitiskt, hon hade varit med och grundat "Frisinnade kvinnor" 1914, och med första världskrigets utbrott utvecklades hon allt mer till radikalpacifist. Hon sade upp sig från *Idun* för att helt kunna ägna sig åt det kvinnopolitiska arbetet och sitt författarskap och skrev i stort sett en roman per år: *Camillas äktenskap* (1915), *Släkten Jerneploogs framgång* (1916), och *Åsa-Hanna* (1918).

John Landquists svekfulla beteende fortsatte. När hans gode vän Harald Brising avled i spanska sjukan hösten 1918, ville John hjälpa hustrun och de tre små barnen, vilket för honom betydde att i hemlighet inleda ett förhållande med änkan Louise. Att John åter hade ett förhållande med en annan kvinna anade Elin utan att ha full visshet, och hon kände även en stark motvilja mot Louise Brising. När hon inte lyckades kommunicera med sin make på grund av hans lögn och förnekanden, uppstod hos henne kroppsliga symtom, och hon behövde därför vila upp sig till både kropp och själ. Det valde hon att göra på Bäcka vilohem i Orsa.

Bäcka herrgård

Bäcka herrgård i Bäcka, Orsa, byggdes 1795. Ursprungligen hade den fyra flyglar, varav de två övre ännu finns kvar. Herrgården användes som sanatorium för tbc-sjuka 1910–1919, och mellan 1919 och 1944 bedrev sjuksköterskan Ingeborg Bergström ett privat vilohem på Bäcka. I reklamen för detta beskrivs hemmet bestående av en huvudbyggnad med matsal, salong och sex väl ombonade och varma gästrum, badrum och tre verandor, samt två flygelbyggnader, samtliga rum "soliga och ljusa samt hygieniskt och bekvämt inredda". Från 1945 hade Stora ett semesterhem för sina anställda på Bäcka, men den verksamheten upphörde 1998. Numera är Bäcka herrgård ett konferenshotell.

När Elin Wägner vistades en månad i januari 1919 på Bäcka vilohem måste hon ha varit en av Ingeborg Bergströms allra första patienter. Härifrån skriver hon den 14.1.1919 till John:

Som jag skrev på vy. har jag det bra här och kommer säkert att krya till mig. Ja, jag har redan bättrat mig (fysiskt!). Det är heller inte möjligt annat med så sträng diet, välling, ägg, kalvbullar, omelett, kalvbullar, välling o.s.v. Men friskmaten är mera omväxlande, så den blir du nog nöjd med om du kommer. Det var bra jag hade smör med mig för det består temligen litet, däremot mjölk så mycke man vill. Men jag vågar inte dricka mycket för magen. Frukost ätes tio, sen ligger jag ute på veranda ett par tim, lunch ½2, sen prom. och så ½5 avklädning och i säng med nattskjorta o allt, middag 6. Efter middag är enda tid jag har för brevskrivning och Kv. Oron. Lyckligtvis finns elektriskt ljus. Jag har ett oerhört varmt rum, 19° jämnt. Här är 2 sängar. Gästerna äro beskedliga, lite larviga. En karl blott, som dock inte är så mycket bevänt med, han är som prof. Santeson. Syster Ingeborg är rejäl och bestämd, henne tycker jag bra om. Det gör jag förresten om allting. Men hon tror att 4 veckor behövs för att nå något så när resultat. Tänk så skönt att bli frisk igen. Här är så upptaget långa tider i förväg att det var en slump jag fick plats.

I februari 1919 hade Elin Wägner tillfrisknat så att hon kunde återvända hem till Stockholm, arbeta vidare med kvinnopolitiken och skriva färdigt romanerna *Den befriade kärleken* (1919) och *Kvarteret Oron* (1920). Även om problemen i äktenskapet kvarstod, hade hon tillfälligt fått distans till dem och kände sig allmänt starkare. Hon var med och bildade svenska Rädda Barnen i november 1919, reste för organisationens räkning som volontär till Wien ett halvår 1920 och året därpå som svenskt sändebud till det av Frankrike ockuperade tyska Rhenlandet.

På hemväg från Berlin till Stockholm våren 1921 hade Elin Wägner med sig den ettårige Giovanni (Vanni), son till hennes bror Harald. Varken Harald eller Vannis mor hade möjlighet att ta hand om den lille pojken, utan Elin Wägner blev hans fostermor. Nu hade hon inte bara fått huvudansvaret för ett litet barn, utan problemen i hennes äktenskap samt Johns otrohet accentuerades även. En dag i slutet av januari 1922 hade Elin fått nog. Hon lämnade i all stillhet och utan packning hemmet på Nytorgsgatan 24 i Stockholm och reste till sin goda vän Elisabeth Tamm på godset Fogelstad i Sörmland. Där blev hon kvar ett helt år med lille Vanni och överlät åt hushållerskan Linnea att packa, magasinera och lösa upp hemmet. I ett brev till John från Fogelstad den 14 februari 1922 försöker Elin beskriva sina känslor och förklara sin handling:

Jag begär inte att min relation [till dig, EA] ska synas dig objektiv. Förmodligen är den väl heller inte. Men nog är det sant att min kärlek till dig var mig ett förfärligt lidande, dels för att barn inte kom, dels för att du alls inte älskade mig utan andra (någon vid namn Louise bl.a.). Men inte begär jag att du skulle älskat mig då du inte kunde så det gick. Jag var väl inte sån.

Elin

Skilsmässa

Skilsmässan från John Landquist trädde i kraft i mars 1922. Genast därefter började Elin Wägner skriva romanen *Den namnlösa* (1922), som med stark symbolik skildrar känslor, lidande och smärta på en prästgård. Två år senare utkom romanen *Silverforsen* (1924), som gestaltar individens samvete genom en kvinna som ger upp sitt tidigare liv för att försöka gå sin egen väg.

Elin Wägner och John Landquist förblev vänner och hade regelbunden kontakt fram till Elins död i januari 1949. John Landquist gifte om sig 1925 med Louise Brising (f. Welhaven), och efter hennes död med Solveig Bohlin.

Tidevarvet och Fogelstad

Efter att svenska kvinnor hade fått politisk rösträtt 1921, måste de även uppfostras politiskt – det ansåg i alla fall medlemmarna i ”Frisinnade kvinnor” (som Elin Wägner hade varit med

och bildat 1914). Därför grundades 1923 tidskriften *Tidevarvet* (1923–1926) och 1925 ”Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad” av fem kvinnor – förutom Elisabeth Tamm och Elin Wägner även historikern Honorine Hermelin, läkaren Ada Nilsson och riksdagsledamoten Kerstin Hesselgren. Elin Wägner var redaktör för *Tidevarvet* 1924–1927, som i stället för mode- och hushållsreportage ville belysa aktuella politiska frågor, främst fredsfrågan. I antologin *Korpungen och jag* (1930) återfinns 34 av Elin Wägners ”bästa” artiklar från *Tidevarvet*. Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad anordnade fortlöpande politiska och kulturella kurser för kvinnor och bestod till 1954.

Förutom att Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad grundades detta år, var 1925 även i övrigt ett händelserikt år för Elin Wägner. Dels träffade hon en ny kärlek, när hon i januari var med vänner från Bonniers förlag på hotell Siljansborg i Rättvik, dels stod hennes hus Lilla Björka i Berg (samma småländska by som hennes morbror hade varit kyrkoherde i) färdigt denna sommar. Där skulle Elin Wägner komma att bo resten av sitt liv. Lilla Björka ägs idag av en stiftelse och visas för allmänheten sommartid.

Siljansborg

Hotell Siljansborg i Sjurberg, Rättvik, öppnades 1909 av Hildur Jäde och Fanny Avellan med siktet inställt på förmögna gäster. Efter att kungafamiljen hade besökt Siljansborg 1911 och 1913 fick hotellet hög status. Under 1920-talet drevs Siljansborg av Sigrid Arpi och hade en glansperiod. Minst hälften av gästerna var då utländska. Servitriserna var klädda i sockendräkt, så att gästerna fick tillfälle att fotografera, och på lördagar hade man inhyrda spelmän och folkdanslag som uppträdde. Vintertid var slädpartier populära. Från slutet av 1950-talet hade Siljansborg många olika ägare. Från 1975 stod det tomt, och efter att stadigt ha förfallit revs hotellet 1982.

I slutet av januari 1925 besökte Elin Wägner tillsammans med vänner från Bonniers förlag, bl.a. Tor och Greta Bonnier, Sigfrid Siwertz och Elins kusin Lisa Ekedahl, Rättvik och bodde då på Siljansborg. En dag bestämde de sig för ett slädparti på Siljans is. Man använde slädar med långa lådor, där gästerna låg nedpackade i hö och fällar. Trots att det var i slutet av januari, var isen fortfarande tunn och brast, varvid släden med Elin Wägner och Sigfrid Siwertz hamnade i vattnet, som dock inte var djupare än att de på egen hand kunde rädda sig upp på land. Blöta och nedkylda sökte de upp Mårsgården för att få torra kläder, så att de kunde ta sig tillbaka till Siljansborg. Elin Wägner beskriver händelsen i ett brev till Klara Johanson den 31 januari 1925, medan hon ännu är kvar på Siljansborg:

Kära vän! Nu har jag varit här uppe en hel vecka utan att det blivit av att sända dig en rad. Jag var dålig och trött och ledsen innan jag kom iväg så att jag orkade inte ringa upp och säga adjö. Men jag skriver genast till KJ och talar om att jag givit mig upp till Rättvik, tänkte jag. Men här krympte jag hop till en slöhet som är obeskrivlig.[...] I början blev hostan bättre men sen så var vi ute och åkte släde på Siljan, isen brast och vi i spadet, -7 grader. Vi tog oss ju i land sedan vi sansat oss lite – med hjälp av en pisksnärt kravlade jag mig ur släden och upp på isen. Men det dröjde väl en kvart, tjugo min. innan vi kom upp genomblöta till Mårsgården och där vägrade frun öppna för oss skeppsbrutna. Men på pensionatet var där 2 snälla flickor som lät oss låna filtar, ta av de genomblöta kläderna och värma oss medan vi skickade efter kläder från Siljansborg. Jag fick ner 2 urringade sidenklänningar till mig men ingen päls att ersätta min genomblöta, så att hemtåget var något egendomligt. Emellertid har jag sen dess hostat fantastiskt. Först nu börjar det bli något så när. Men Siljansborg har levat högt på denna händelse en tid. Ja, jag ville bara hälsa dig. Jag tänker ofta på dig och din vemodiga röst sist i telefon. Hur gick det på sammanträdet? Jag är här t.o.m. onsdag på Siljansborg antar

jag. Hälsa Ellen! Din Elin Förresten tar jag tillbaks det jag skrev om männen sist. Jag börjar nästan tro på kärleken igen.

Ny kärlek

Isdramat på Siljan utgjorde inledningen på ett passionerat kärleksförhållande mellan Elin Wägner och Sigfrid Siwertz. Från Siljansborg reste de tillsammans till Gävle, där de inkognito tog in på hotell. Eftersom Sigfrid var gift, kunde de endast träffas i hemlighet, men de skrev många kärleksbrev till varandra de första månaderna, som t.ex. detta brev från Sigfrid till Elin den 4 mars 1925:

Chérie! [...] Ack, min vän, den sagolika fjärran tid, då vi lågo tillsammans under fällarna och under smekningar och förtroenden sågo ljuset dö sin mildt patetiska död ute öfver den vackra Siljan! Jag måste se dig igen snart, Elin. När man är ung är det ljuft att vänta, att längta – påstår dom ... Karlfeldt åtminstone. Men när man är öfver fyrtio är det bara bittert. Ack förlåt mig! Jag är en egoist, en grym gosse. Men jag gör åtminstone ingen hemlighet af det. Jag kan inte lefva utan något af den ljufva, bittra oro, som jag gick omkring i där uppe på Siljansborg. [...] Min kära, kära vän, många kyssar, otåliga, bedjande, bönfällande kyssar! Kom! Sigge

Under hösten och vintern var Sigfrid Siwertz med Tor Bonnier på resa i Afrika ett halvår, där han bl.a. insjuknade i malaria. Efter hemkomsten våren 1926 hade hans känslor för Elin avtagit, medan hennes i stället hade tilltagit. Sigfrid höll sig undan Elin allt mer, och när hon hösten 1926 tvingades inse att förhållandet var ett avslutat kapitel, att hon måste ge upp hoppet att i Sigfrid Siwertz ha funnit den varaktiga, djupa kärleken, blev hon djupt deprimerad och lämnade Sverige i november för att återvända först i februari 1927. Det tog henne fyra år (eller kanske hela livet) att återhämta sig från denna djupa depression.

Kärleksförhållandet mellan de båda kända författarna genererade nya romaner, såväl av Elin Wägner: *Natten till söndag* (1926), om en mogen kvinnas kärlek, som av Sigfrid Siwertz: *Jonas och draken* (1928) och senare, efter Elins död, *Glasberget* (1952). Som svar på Siwertz' *Jonas och draken*, som Elin Wägner blev mycket besviken över, då hon kände igen sig själv i texten, skrev hon *Svalorna flyga högt* (1929).

Kvinnan, freden och jorden

Elin Wägner upplevde ingen ytterligare stor passion. I stället blev feministiska frågor allt viktigare för henne. Hon läste böcker om ett forntida matriarkat och skrev själv en feministisk roman, *Dialogen fortsätter* (1932), där kvinnans roll gestaltas i olika situationer och ur olika perspektiv. Vid ett besök på Orrefors glasbruk 1933 lärde hon känna Flory Gate, vars make Simon Gate var en känd glaskonstnär. Trots åldersskillnaden på 22 år uppstod en nära och livslång vänskap mellan Flory och Elin. Levnadstecknarna Isaksson och Linder beskriver denna vänskap som att ”Elin Wägners mörka ensamhet hade nåtts av en strimma ljus, som blev allt bredare. Med tiden kom hon att se den som en gåva från himlen.” (*Elin Wägner – en biografi*, s. 475) Elin Wägner fick förnyad kraft att engagera sig för freden och kvinnan. Snart skulle även den tredje hörnpelaren i hennes livsåskådning, jorden, komma att få stor betydelse. Hösten 1935 var hon med och bildade ”Women's Organisation for World Order” (WOWO) i Genève, en opolitisk organisation mot våld och krig, och lärde genom den kända österrikiska kvinnor som verkade för ett mänskligt liv i harmoni och balans, där miljö- och jordfrågorna hade stor betydelse. I sin väninna Flory Gate hade Elin Wägner funnit en lika-sinnad, och de försökte omsätta de nyvunna teorierna i praktiken på Florys jordbruk Rösås,

några kilometer från Elins hus i Berg, dit Flory hade flyttat efter skilsmässan från maken Simon 1939.

Tillsammans med Elisabeth Tamm gav Elin Wägner 1940 ut den lilla skriften *Fred med jorden* (1940). Hon skrev under slutet av 1930-talet även en självbiografisk roman i två delar, *Genomskådad* (1937) och *Hemlighetsfull* (1938), om en kvinnas erfarenheter under första delen av 1900-talet, där huvudpersonen är uppdelad på två: Agnes Stenås och Ethel Westerdyk. I november 1941, mitt under brinnande världskrig, utkom så *Väckarklocka*, syntesen av Elin Wagners tankar kring kvinnan, freden och jorden, hennes litterära testamente, eller ”kvinnornas glömda historia”, som levnadstecknarna Isaksson och Linder kallar den. Hennes läsare förstod dock inte *Väckarklocka*, och boken fick nästan uteslutande negativ kritik. Elin Wägner blev förtvivlad, men hann inte förtvivla så länge, eftersom hon snart fick ett nytt uppdrag, att efter Selma Lagerlöfs död (16.3.1940) skriva hennes biografi. Den utkom i två delar 1942/1943, *Från Mårbacka till Jerusalem* resp. *Från Jerusalem till Mårbacka*, och har betraktats som Elin Wagners bästa bok och en bidragande orsak till att hon efter Hans Larssons död 1944 blev invald i Svenska Akademien på stol 15.

Ytterligare två texter skulle Elin Wägner hinna skriva: romanen *Vinden vände bladen* (1947) och novellsamlingen *Spinnerskan* (1948), som utkom strax före hennes död. Den planerade biografien över Fredrika Bremer hade hon bara hunnit påbörja, när hon i september 1948 insjuknade med svåra buksmärtor. Elin lät undersöka sig i Växjö, där man hittade en elakartad magcancer. Hon reste till Stockholm för att opereras på Serafimerlasarettet, men tumören visade sig redan ha spridit sig och var inte längre behandlingsbar, endast smärtorna kunde lindras. Sin sista tid tillbringade Elin Wägner hos Flory Gate på Rösås, där hon avled den 7 januari 1949. Hon ligger begravd vid sidan av sin mamma på Norra kyrkogården i Lund.

Tack

Ett hjärtligt varmt tack till Britt-Marie Larson, Gärdebyn, Christina och Bengt Larsson, Sjurberg, Kjell Strandberg, Sjurberg, och Kerstin Clasen-Franzon, Orsa kommun, för vänligt tillmötesgående, givande samtal och material, samt till alla som i brev och mail svarat på mina frågor och lämnat information.

Litteratur

Auer, Elisabeth: *Elin Wägner i Österrike*. Växjö: Elin Wägner-sällskapet 2006

Auer, Elisabeth: *Mödrar, fäder och amasoner på Elin Wagners väg mot Väckarklocka*. Växjö: Elin Wägner-sällskapet 2008

Christerson, Rolf (red.): *Rättvik 100 år som turistort*. Falun 1998

Diffner, Peter: *Bäcka bruk*. Orsa bildarkiv 1999

Enge Swartz, Marianne (red.): *Elin Wägner: det första fotstegets moder*. Växjö: Artéa 2009

Isaksson, Ulla/Linder, Erik Hjalmar: *Elin Wägner – en biografi. Med förord av Helena Forsås Scott*. Stockholm: Bonniers 2003 (andra upplagan)

Landquist, John: *I ungdomen. Scener ur den förlorade tiden*. Stockholm: Bonniers 1957

Nordling, Johan: *Siljan – en bok om Sveriges hjärta*. Stockholm: C.E. Fritzes 1907

Rosander, Göran (red.): *Turisternas Leksand. Turismen i Leksand, Siljansnäs och Ål genom tiderna*. Leksand 1986

Rättviks byalag (utg.): *Sjurberg – en Rättviksby förr och nu*. Rättvik 2008

Stiernstedt, Marika: *Kring ett äktenskap*. Stockholm: Bonniers 1953

Wägner, Elin: *Korpungen och jag*. Stockholm: Bonniers 1930

Övriga källor

Brev till och från Elin Wägner, hennes arbetsböcker och annan dokumentation i hennes samling vid Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitet, samt Elin Wagners brev till John Landquist och Klara Johanson i deras samlingar vid Kungliga biblioteket, Stockholm.